

ABD Basınında Temsilîyet Ve Dış Politika: II. Sason İsyanı, Norton Raporu Ve Çift Kademeli Tarafgirlik Üzerine

Representation and Foreign Policy In The U.S. Press: On The Second Sasun Revolt, Norton Report And Two-Stage Bias

Mehmet Akif OKUR* , Mustafa Onur TETİK**

*Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
İstanbul, Türkiye
**Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum, Türkiye

ORCID: M.A.O. 0000-0001-5095-6113;
M.O.T. 0000-0003-2318-8504

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Mehmet Akif Okur,
Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: mehmetakifo@yahoo.com

Başvuru/Submitted: 05.04.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
16.05.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
02.06.2022
Kabul/Accepted: 07.09.2022

Atıf/Citation: Okur, Mehmet Akif, Tetik,
Mustafa Onur. "ABD Basınında Temsilîyet Ve
Dış Politika: II. Sason İsyanı, Norton Raporu
Ve Çift Kademeli Tarafgirlik Üzerine" *Yakın
Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period
Turkish Studies* 42 (2022): 1-23.
<https://doi.org/10.26650/YTA2022-1098858>

ÖZ

Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalelerine kamusal meşruiyeti sağlayan oryantalist "büyük anlatımın" önemli parçalarından bir tanesi, Ermeni isyanlarının Batı basınındaki tarafgir temsilidir. Osmanlı Devleti'nin Ermeni komitacılar karşı aldığı tedbirler, batılı okuyuculara kasıtlı ve çok yönlü çarpıtmalarla aktarılmıştır. Bu makalede de en şiddetli dönemi 1904 yılının Nisan-Mayıs aylarında yaşanan II. Sason isyanının Amerikan kamuoyuna aktarılış biçimi hakkında bir örnek incelenecektir. Harput'taki ABD konsolosu Thomas H. Norton, II. Sason isyanının sonuçlarını incelemek üzere Muş, Sason, Bitlis ve Van çevresinde dolaştıktan sonra bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun bir kısmı ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından basına servis edilmiş ve gazeteler de bu husus hakkında haber yapmışlardır. Makale mezkûr haberler ve Norton Raporu'nun orijinal metnini mukayeseli olarak incelemektedir. Söz konusu kaynaklar, yapısökümcü bir perspektifle ele alınmış, dış politika ve basındaki söylemler arasındaki ilişkiler bağlamında hadiselerin tahrif edilerek okuyucuya aktarılması gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD Basınında Türkiye, II. Sason İsyanı, Norton Raporu, Ermeni İsyanları, Dış Politika

ABSTRACT

One of the important parts of the orientalist "grand narrative" that provides public legitimacy for the intervention of Western states in the internal affairs of the Ottoman Empire is the biased representation of the Armenian revolts in the Western press. The measures taken against the Armenian comitadjis were reported to the Western readers with deliberate and versatile distortions. In this article, an example of how the second Sasun revolt, the most violent period of which was experienced in April-May 1904, was conveyed to the American public will be examined. Thomas H. Norton, the U.S. consul in Harput, prepared a report after traveling around Muş, Sason, Bitlis, and Van to examine the consequences of the second Sasun revolt. A part of this report was served to the press by the

US Department of State and newspapers also reported on this issue. The article examines the aforementioned news and the original text of the Norton Report comparatively. The sources in question were evaluated with a deconstructive perspective, and in the context of foreign policy and discourses in the press, the manipulation of the events and their conveyance to the reader were revealed.

Keywords: Türkiye in the U.S. Press, Second Sasun Revolt, Norton Report, Armenian Revolts, Foreign Policy

Extended Abstract

As an element of the hegemonic political discourse, the news plays a vital role in the construction of the social imagination of the subjects about the outside world. The representations of the events that take place in the distant lands or foreign actors who are normally unknown to the public in the news provide a medium for the states to implement their foreign policies on the basis of social legitimacy. Information produced in the press becomes a component of the dominant political discourse by selectively representing the facts on the ground. The information and comments produced in the press feeding the dominant discourse have made the foreign policy actions of the U.S. applicable in the eyes of the local and international public opinion. The representation of the Sason rebellion in the U.S. press also sets an example for the press to lay the legitimate cognitive basis for the foreign policy actions of governments by constructing international subjects in the public consciousness. The biased representation of the Armenian revolts in the Western media was one of the significant parts of the enduring anti-Türkiye “grand narrative” that popularly justified the interventions of the Western powers into the Ottoman Empire’s domestic affairs. News and reports on the measures taken against the Armenian terrorist organizations were reported to the Western audience with many intentional and multidimensional distortions. In literature, it is possible to find a number of general studies about both the European and U.S. fronts of this great image war. In this paper, a sample showing the way in which the U.S. press handled the Second Sasun Revolt of April-May 1904 is examined. Thomas H. Norton, the then U.S. Consular at Harput, visited the surroundings of Mush, Sasun, Bitlis, and Van to see the results of the revolt on site. Counselor Norton wrote a report after completing this journey ordered by the U.S. State Department. Then, some parts of the report that were given to the press were published in multiple U.S. newspapers like The Washington Post, Evening Star, and the San Fransisco Call, on January 23, 1905. In our paper, the piece titled “Consul Tells of Massacres” and the original text of the report are examined comparatively. When both of the texts are read from a deconstructive perspective, directing attention to “what is not told”, it is easy to see how the stories of the events in Sasun and its surroundings were told to the American audience through biased lenses.

Some parts of the information in the report, which were kept secret once, refute the accusations directed at Türkiye through international press and diplomatic channels. To maintain a narrative consistent with the anti-Turkish image in the imagination of the American society, various points in the report were omitted. The first of these is the Ottoman State's help to the consul's visit and the extremely courteous attitude of the Turkish authorities. Presenting this point to the public would have given an Ottoman representation that went beyond the already created negative image and would have demonstrated the self-confidence of the Empire about the alleged crimes. The second issue that the American press deliberately overshadowed in the report is the humanitarian measures taken by the Ottoman Empire and the issues that were praised by the consul, such as the Christians taking part in the commissions of humanitarian aid. This selective approach also prevented the representation of the civilized attitudes that were not expected (even undesirable) from the Turks that would have contradicted the orientalist grand narrative. And finally, perhaps the most critical issue that has been kept out of focus is the Dashnaks' terror, the extent of their terror, and the cooperation of the Armenian civilians with the Dashnaks mentioned by the consul. Although these issues were mentioned in the Norton report, the U.S. newspapers preferred not to see these important "details". Because the Armenian terror to be revealed would have reversed the cause-effect relationship established in the minds. The interventions of the Ottoman State might have seemed like the measures taken by any state to ensure public order, and more importantly, the side perceived as "aggressive" would have changed. The example presented here is one of the early examples of the contemporary information and image distortions against Türkiye by the modern Western press.

Giriş

Yakın dönemde modern uluslararası hukukun evrimi üzerine yapılan bazı çalışmalar, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Batı basınının manşetlerindeki Osmanlı Devleti'ni hedef alan “katliam” haberlerinin askerî ya da diplomatik müdahaleler için meşrulaştırıcı önsöz işlevi gördüğüne işaret etmektedir.¹ Osmanlı'nın Hristiyan azınlıklarının isyan süreçlerinde hız kazanan karalama kampanyaları da bu çerçevede değerlendirilebilir. Batılı kültür ve iletişim mecraları, 1800'lü yılların başlarından itibaren Ermenileri Osmanlı tarafından zulme maruz bırakılan Hristiyan azınlık olarak tasvir etmişlerdir.² Bu bağlamda ABD basını da Ermenilerin Hristiyan kimliklerini vurgularken yüzyıllardır batılı zihinde inşa edilmiş olan “korkunç”, “şeytani” ve “şehvani” Türk algısını³ kuvvetlendiren bir yayın politikası takip etmiştir.⁴ Bu makalede söz konusu itham haberler külliyyatının kurmaca doğasını gösteren II. Sason İsyanı ile ilgili 1904 tarihli Norton Raporu ve bu raporun ABD basınına yansımaları üzerinde durulacaktır.

Harput'taki ABD konsolosu Thomas H. Norton, II. Sason isyanının sonuçlarını yerinde gözlemek üzere Muş, Sason, Bitlis ve Van havalisinde dolaşır. Konsolos Norton, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla gerçekleştirdiği bu geziyi tamamladıktan sonra bir rapor hazırlar. Raporun ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından basına servis edilen kısmı, 23 Ocak 1905'te The Washington Post, Evening Star, The San Francisco Call gibi değişik Amerikan gazetelerinde yayınlanır. Makalemizde “Konsolos Katliamları Anlatıyor” başlıklı haber ve Norton Raporu'nun orijinal metni mukayeseli olarak incelenecektir. Her iki metin, “anlatmadıklarına” da dikkat çeken yapısökümcü bir perspektifle ele alındığında, Sason ve civarındaki hadiselerin nasıl tarafgir bir bakış açısıyla okuyucuya aktarıldığı açıkça görülebilmektedir. Raporun zamanında mahrem kalan kısmındaki bilgiler, Osmanlı Devleti'ne basın ve diplomatik kanallar üzerinden yöneltilen pek çok eleştiriyi tekzip eder mahiyettedir.

Basın, “sahte haber” üretmese bile merceğini manipülatif olarak sadece belirli “gerçekler” üzerine odaklayarak hakikati pekala tahrif edebilir. Bir hakikatin “alternatif

1 Davide Rodogno, *Against Massacre: Humanitarian Interventions In The Ottoman Empire, 1815–1914, The Emergence of a European Concept and International Practice*, Princeton University Press, 2012.

2 Justin McCarthy, Ömer Turan ve Cemalettin Taşkiran, *Sasun: The History of an 1890s Armenian Revolt*, University of Utah Press, 2014; Celal Öney, “Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanının Amerika'da Propaganda Aracı Olarak Kullanılması,” *Batman University Journal of Life Sciences* 1, C. 1 (2012), s.218.

3 Nevsal O. Tiryakioğlu, *The Western Image of Turks from the Middle Ages to the 21st Century: The Myth of 'Terrible Turk' and 'Lustful Turk'* (Doktora Tezi, Nottingham Trent University, 2015).

4 İsmail Köse, “Ermeni İsyanlarının Amerikan Gazetelerindeki Yansımaları,” *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19.Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu*, (2016), ss.745-766.

gerçekler” üzerinden tahrifi, kamuoyunun algı kalıplarının sofistike bir şekilde biçimlendirilmesine ve yeniden üretilmesine katkı sağlar. Kamuoyunun basın aracılığı olmaksızın haber alamayacağı olayların propagandist amaçlarla süzülerek sunulması hakikati siyasal emellerin bendesi haline getirir. Günümüzde sosyal medyanın artan gücüyle şiddetlenen *post-truth*/gerçek ötesicilik tartışmasının izlerini matbuat üzerinden tarihte de sürmek mümkündür. Makalemizin incelediği örnekte görüleceği üzere olay ve olguların topluma aksettirilmesindeki manipülatif ve politik işlevselciliğin geçmişte hayli eskidir. 1904 tarihli Norton Raporu’nun basını üzerinden oryantalist büyük anlatının bir yansıması olarak da değerlendirilebilecek tahrif edilmiş biçimdeki aktarımı, Batı toplumlarının muhayyilesinde genel olarak yaratılmak istenen olumsuz “Türk”, “Osmanlı” ve “Müslüman” imgelerini güçlendirme vazifesi görmüştür.

Haberler, olaylar, şeyler ve kişiler hakkında bize sağlanan yeni bilgiler olarak anlaşılabilir gibi bunları aktaran yazılı, görsel veya işitsel unsurlar da olabilir.⁵ Bu unsurlardan yayılan bilgiler gerçekliği inşa eden egemen söylemlerin aracı haline gelir. Haberler egemen politik söylemin bir parçası olarak dış dünyadaki öznelerin toplumsal muhayyilede inşasında çok kritik bir rol oynar. Müşahhas olmayan, uzak diyarlardaki “ötekiler” hakkında yapılan neşriyat, devletlerin dış politikadaki eylemlerine, toplumsal meşruiyet zemininde uygulanabilirlik vasatı sağlar. Gerçek olgu ve olaylara seçici yaklaşılarak basında üretilen “bilgi”, egemen politik söylemin bir bileşeni ya da enstrümanı haline getirilir. Farklı aktörlerin omuz vermesiyle basında üretilen ve egemen söylemi besleyen “bilgi” ve yorumlar ABD’nin uluslararası düzlemdeki eylemlerini yerel ve uluslararası kamuoyu nezdinde uygulanabilir kılmıştır. Makalemizde incelediğimiz II. Sason isyanının ABD basınındaki temsili de ya da basını yönlendirme kudretine sahip resmi/özel otoritelerin uluslararası özneleri kamusal bilinçte kurgulayarak hükümetlerin dış politika eylemlerini desteklemesine örnek teşkil etmektedir.

Haberlerin dış politika hedefleri doğrultusunda nasıl işlevselleştirildiğini veya devletlerin dış politikalarına nasıl meşrulaştırıcı bir girizgah oluşturabildiğini göstermek için kullanılacak tekniklerin başında haberlerdeki söylemlerin yapısöküme tabi tutulması gelir. Metinlerin yapısökümcü analizi, Fransız filozof Jacques Derrida tarafından 1960’larda ortaya konmuş ve bu yaklaşım çerçevesinde ardıl bir literatür oluşmuştur. Yapısökümcü yaklaşım genel olarak metinlerin eleştirel okunması ya da belirli bir pozisyonun tutarsızlıklarının ortaya konması olarak tanımlansa da⁶ Derrida

5 Teun A. Van Dijk, *News as Discourse*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988, s. 4.

6 Jack M. Balkin, “Deconstruction”, içinde, Dennis M. Patterson, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, Blackwell, 1996.

yapısökümcülüğün bir yöntem olarak değerlendirilmesinin ya da yönetime çevrilmeye çalışılmasının yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁷ Yapısöküm, bir söylemsel bütünlüğün nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışarak hakikati açıkladığını iddia eden metinleri eleştirel bakış açısıyla değerlendirmemizi sağlayan bir tekniktir.⁸ Bu makale de Norton Raporu ışığında ABD basınında II. Sason İsyanı hakkında çıkan haberlerin yapısökümü yapılarak, metinleri eleştirel bir gözle ele alınacak ve oryantalist büyük anlatımın içerisindeki konumlanmaları üzerinden ABD'nin dış politikasına nasıl bir eylem vasatı sağladıkları gözler önüne serilecektir.

1. II. Sason İsyanı ve Norton Raporunun Bağlamı

Osmanlı Devleti'ni 19. yüzyılda uzun süre meşgul eden ayrılıkçı fikirler Balkan milletlerinden sonra Ermenilere de sirayet etmiş, Ermeni özerkliği veya bağımsızlığı adına çeşitli örgütler kurulmuştur. Ermeni örgütleri faaliyetlerini sürdürmek için çetin coğrafi özellikleriyle Osmanlı Devleti'nin öteden beri otoritesini tesis etmekte, vergi toplamakta zorlandığı bir alan olan “Cebel-i Sason” bölgesine yoğunlaşmışlardır.⁹ Kürt ağaları/aşiretleriyle Ermeniler arasındaki ihtilaflar, Batılı misyonerlerin isyan çıkarmaya yönelik telkin ve teşvikleri, Ermeni nüfusun diğer bölgelere göre daha yoğun olması¹⁰ gibi hususlardan ötürü Sason bölgesi Ermeni çetecilerin insan devşirebildikleri münbit bir sosyolojik zemine dönüşmüştür. 1894-1896 yılları arasında Ermeni Hınçak Partisinin organizasyonu ile vuku bulan I. Sason İsyanı'nda Ermeniler büyük kayıplar vermişler ve başarısız olmuşlardır. Fiili durum yaratarak Avrupalı devletlerin destekleri ile hedeflerine ulaşma stratejileri de hüsrana uğramıştır.

Ermeni Taşnaksütyun örgütü de, henüz 1890'ların ikinci yarısından itibaren Sason bölgesinde yapılanmaya başlamış ve tedhiş usullerinin öğretilmesi amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Taşnaklar teröre öncelikle Kürt köylerine ve aşiretlerine saldırarak başlamışlardır. Taşnaklar provakasyon yapmak amacıyla Müslüman kıyafeti giyerek devlete sadakat gösteren bazı Ermenilere de saldırmışlardır. Osmanlı Devleti iki kesim arasında denge kurarak asayişini sağlama çabası içerisine girmiş, Ermeni Taşnak tedhişinin de katkısıyla Müslüman Kürt ahali devletin tarafında yer almıştır. Sınırlı militan sayısı ile kazanılamayacak bir mücadeleye girişen Taşnakların esas hedefi yine Batılı devletlerin

7 Lisa A. Mazzei, “A Deconstructive Methodology”, *Counterpoints*, C. 318 (2007), s. 13.

8 Hayrullah Yanık, “Yapısöküm Üzerine Birkaç Not”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 1, No 2 (2016), s. 94.

9 Nihat Çelik, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Sason Ermenileri ve Sason Ermeni İsyanları”, (Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2016), s. 110-112; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1987.

10 Nihat Çelik, *XIX. Yüzyılda...*, s. 113-117, 122-126, 131-132., McCarthy vd, *Sason: The History of...*, 2014.

dikkatini Sason'a yönlendirmektir. Osmanlı Devleti isyanı öncelikle müzakere, Hristiyan memurlardan bir nasihat heyeti ve Ermeni Patrikhanesi'nin arabuluculuğu ile kansız çözüme çalışmış ancak bu yöntemler yetersiz kalınca askeri tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Yaşanan çatışmalar neticesinde isyan bastırılmış, Batılı devletlerin ya da Rusya'nın müdahalesinin gelmeyeceğini anlayan Taşnak liderliği de bölgeden firar etmiştir.¹¹

Başarısız bir girişim olmakla beraber Ermeni isyanlarının propagandası I. Sason isyanıyla beraber uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir.¹² "1894 yılında Sason ve Talori bölgesinde başlattıkları büyük isyanla hedeflerine tam olarak ulaşamayan Ermeni komiteleri, bölgede daha büyük ve daha çok ses getirecek yeni bir isyan için 1903 yılından itibaren hazırlıklar yapmaya başlamışlardır".¹³ II. Sason isyanı olarak da adlandırılan, 1904 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Taşnak çetelerinin Bitlis, Van ve Muş havalisinde gerçekleştirdiği saldırıların tetiklediği hadiseler, dönemin büyük güçlerinin bölgeye gönderdikleri temsilciler aracılığıyla uluslararası boyut kazandırılmak istenmiştir. Doğu Anadolu'da zamanın şartları içerisinde önemli bir misyoner yapılanmaya sahip olan ABD de Harput'taki konsolosu Thomas H. Norton'u yerinden gözlemlere dayalı, olayları Amerikan çıkarlarının perspektifinden inceleyerek hükümete tavsiyelerde bulunacak bir rapor hazırlaması için görevlendirmiştir. 16 Temmuz-24 Eylül 1904 tarihlerinde Muş, Sason, Bitlis ve Van havalisinde dolaşan Norton, Türkiye'de¹⁴ görev yapan Amerikan diplomatları içinde misyonerlik faaliyetleriyle ülkesinin ekonomik menfaatleri arasında doğrudan bağ kuran bir isim olarak tanınmıştır. Nitekim ABD'nin Osmanlı'daki çıkarlarını devlet gücü, girişimcilerin pazar arayışları ve misyonerler üçgeninde tarif eden fikirlerine dönemin güncel tartışmalarında atıflar yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Türkiye'deki misyoner faaliyetlerinin çatı kuruluşu konumundaki American Board'ın Genel Sekreteri James L. Borton, çalışmalarına destek ararken Norton'un bazıları aşağıda inceleyeceğimiz raporda da yer alan şu ifadelerine başvurmuştur:

11 Hamdi Doğan, "Sason Ermeni İsyancıları", (Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, 2000), Nihat Çelik, *XIX. Yüzyılda...*, s. 172-203., Uras, *Tarihte Ermeniler...*, 519-523.

12 Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler'in Suriye'ye Nakli: Sürgün mü? Soykırım mı?*, Ankara, ATO Yayınları, 2004, s. 3.

13 Mevlüt Yüksel, "Erzurum, Bitlis ve Mamuretülaziz Vilayetlerindeki Ermeni İsyancıları", *Ermeni Araştırmaları*, No. 42 (2012), s.181.

14 Metin içerisinde Türkiye kavramı, makaleye konu olan Amerikan gazetelerinde de kullanıldığı biçimiyle, Osmanlı Devleti ve ülkesi yerine de kullanılmıştır.

“[Amerikan misyonerleri ve öğretmenlerinin] Çalışmalarının her aşaması, doğrudan ya da dolaylı olarak hızla Amerikan ticaretinin önünü açıyor... ..Tüm çalışma, Amerikan mallarının bu ülkeye girişinin arttırılmasına yardım edilmesi temel sorumluluğunu en güçlü biçimde kuşatıyor. Bu muazzam potansiyel imkanlar ülkesinde, Birleşik Devletler’in ticari üstünlüğünü güvenceye almak için Amerikan öğretmenlerinin, Amerikan eğitim araçlarının, Amerikan yöntemleri ve fikirleriyle ilgili kitapların (Türkiye’yle) tanıştırılmasından daha iyi intibak etmiş bir ithalat bilmiyorum”¹⁵

Norton raporunun ABD basınına intikal eden kısımlarında da bu bakış açısının vurgulandığı görülür. Ancak, genel kamuoyunun değil, devlet yetkililerinin haberdar edilmesi amacıyla kaleme alınmış raporun günümüzde artık erişilebilir olan tam içeriği ile haberleştirilmiş hali arasında çok ciddi farklılıklar vardır. Amerikan toplumunun gazete sütunlarında karşılaştığı bilgi ve yorumlar, Türkiye’de olup bitenlere dair daha önce oluşturulmuş şablonların tekrarı mahiyetindedir. Bu şablonların Ermeni isyanları özetinde kullanımı, Türk’ü Batılı muhayyilede yüzyıllarca “öteki” olarak konumlandıran¹⁶ “büyük anlatı” ile süreklilik sergilemektedir. Sason ve havalisindeki olaylar önce Norton’un parametrelerine işaret ettiğimiz merceğinden kayıtlara geçirilmiş, ardından ikinci yönlendirici merceğe devreye girmiş ve uygun görülen kısımlar Türkiye hakkındaki yerleşik algı kalıplarına uyarlanarak basında yer almıştır. Bu makale, ABD’nin Türkiye hakkındaki dış politika faaliyetlerine nasıl söylemsel meşruiyet vasatı kurguladığına dair tarihsel bir örneği incelemektedir.

2. ABD Basınında Bir “Katliam” Haberi

23 Ocak 1905’te ve takip eden birkaç günde aralarında The Washington Post, Evening Star, The San Fransisco Call’un da yer aldığı bir düzineden fazla Amerikan gazetesi Norton raporunu farklı başlıklarla aynı metni kullanarak kamuoyuna duyurmuştur.¹⁷ Bu durum, söz konusu gazetelerin ABD Dışişleri Bakanlığı’ndan servis edilmiş bir metni yayınladıkları intibamı uyandırmaktadır. The Washington Post’un üst başlığı, “Kürtler Tarafından Yapılan Kıyım”dır. Gazete, haberini şu spotlarla süslemiştir: “Amerikan Konsolusu Türkiye’deki Katliamları Aktarıyor”, “Lassun’da 5000 Kurban”, “Kurtulanlar Yiyecek ve Güvenlik Sıkıntısı Çekiyor”, “Bitlis ve Van Vilayetlerinde

15 James L. Barton, *Daybreak in Turkey*, (New York: The Pilgrim Press, 1908), s.170.

16 Beyza C. Tekin, *Representations and Othering in Discourse: The Construction of Turkey in the EU Context*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2010.

17 The Washington Post (23 January, 1905), Evening Star (January 23, 1905), The San Francisco Call (January 23, 1905), The Pioche Record (January 27, 1905), The Greensboro Patriot (February 1, 1905), The Alamogordo News (January 28, 1905), Culpeper Exponent (27 January 1905), Donaldsonville Chief (January 28, 1905), Indiana Tribune (January 23, 1905), The Fargo Forum and Daily Republican, (January 23, 1905), The Charlotte News (January 24, 1905), Perrysburg Journal (January 27, 1905), Alexandria Gazette (January 29, 1905), Plymouth Tribune (January 24, 1905).

Geçen Yazki Karışıklıklara Dehşet Verici Hunharlıklar Eşlik Etti”. Harput’taki Dr. Norton’a göre, “Amerikan misyonerleri iyi bir üne sahipler ve şu ana kadar hiçbiri zarar görmedi”.¹⁸ Washington Post’la kelimesi kelimesine aynı metni kullanan gazetelerden The San Fransisco Call’un tercih ettiği başlık ise “Konsolos Katliamları Anlatıyor”dur.¹⁹ Gazete, haberi okuyucularına şu alt başlıklarla ulaştırmıştır: “Dr. Norton, Yaz Boyunca Beş Bin Ermeni’nin Katledildiğini Söylüyor”, “(O) Vilayete Geziler”, “(Kıymdan) Etkilenen Bölgedeki Amerikalıların Çalışmalarını Övüyor”.

Ortaklaşa yayınlanan metindeki vurgular kadar özellikle bırakıldığı anlaşılan boşluklar da Amerikan kamuoyunun alışık olduğu bir şablonun tekrarlanmasına hizmet etmektedir. ABD gazetelerinde yer alan bu haberde olayların çıkış sebebi, silahlı Ermeni çetelerinin sivil Müslüman nüfusa saldırımları, devlet hedeflerine yönelik tedhiş eylemleri, isyan örgütleme gayretleri görmezden gelinmekte, yalnızca Türkiye’de Hristiyan Ermenilerin katliamlara maruz kaldıklarından bahsedilmektedir. ABD, hem devlet gücüyle hem de bölgedeki misyonerler aracılığıyla Ermenilere diğer milletlerden çok daha fazla yardımda bulunmaktadır. Anadolu’da baskı altında yokluk çeken Ermeniler Amerikan hayırseverliğine ve himayesine muhtaçtırlar.

Raporun tam metnini incelerken göreceğimiz gibi haberle çizilmeye çalışılan bu imajın sarsılmaması için kamuoyuna aktarılmayan bilgilerden ilki Dr. Norton’un seyahatinin nasıl gerçekleştiği hususudur. Bu gezinin Ermenilere Amerikan desteğini gösteren, risk alınarak yapılmış bir devlet faaliyeti olduğu izleniminin uyandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Ancak ABD Konsolosu, kendisinin de raporunda açıkça ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti’nin bilgisi ve korumasıyla tura çıkmıştır. Oysa katliam, faili tarafından gizlenmek istenmesi beklenen bir suçtur. Hakikat Norton raporundan kamuoyuna intikal ettirilenlerden ibaret olsaydı, Osmanlı hükümeti kendi aleyhine olacak bu durumun uluslararası gözlemciler eliyle tescilini kolaylaştırır mıydı? Dolayısıyla kafa karışıklığı yaratacak ve Osmanlı ile ilgili şablona ters düşecek bu veri metinden temizlenmiştir. Haberde yalnızca Harput’ta ABD Konsolosu olarak görev yapan Dr. Thomas H. Norton’un Dışişleri Bakanlığı’nın talimatları doğrultusunda Bitlis ve Van Vilayetleri’ne gerçekleştirdiği inceleme gezisinin ardından hazırladığı raporun bazı kısımlarının kamuoyuna açıklandığı belirtilmekte, Türk makamlarının rolünden hiç bahsedilmemektedir.

Ardından haber metni, dinî kimlikler arasındaki bir çatışmayı tasvir eden, okuyucuya sarsacak ifadelerle ilerlemektedir. Bitlis ve Van’ın “...geçen yaz, aylar boyunca

18 Bkz. Ek1

19 Bkz. Ek2

Kürtlerin ve nüfusun diğer Müslüman unsurlarının Hristiyan Ermenileri hedef aldıkları mükerrer saldırıların ve katliamların sahnesi” olduğu söylenmektedir. İki Osmanlı vilayetindeki kargaşalıkların doğurduğu “korkunç gaddarlıklar ve vahşi zulümler; ölümler, ıstırap ve mahrumiyetle sonuçlanmıştır” denilmektedir. Bu cümlelere bakıldığında okuyucuların hadiseleri Ermeni sivilleri hedef alan tek taraflı bir saldırının neticeleri gibi düşünmelerinin istenildiği anlaşılıyor. Oysa, ikinci kısımda değineceğimiz, söz konusu haberin bizzat konusu olan Norton raporundaki Ermeni çetelerinin saldırılarını ve hedeflerini anlatan kısımlar inşaaya çalışılan kurguyu tekzip etmektedir. Doğru bilgilerin kamuoyu ile paylaşılmaması suretiyle gerçekliğin çarpıtılması Türkiye ile ilgili olumsuz şablonların pekiştirilmek istendiğini göstermektedir. Mezkur tarafların söylem içerisinde özellikle dini kimlikleri üzerinden yeğpare özneler olarak inşa edilmesi, Batılı devletlerin Osmanlı’nın iç işlerine müdahale gerekçesini oluşturan “Hristiyan azınlıklara zulmeden Müslüman-Osmanlı-Türk” büyük anlatısını sürdürmüştür. Halbuki dini ve ulusal karaktere büründürülen isyanlar ve gruplar arası silahlı mücadeleler öncelikle geleneksel eşkiyalık veya kabileler arası çatışmalardan neşet etmekteydi.²⁰

II. Sason isyanını konu alan haber metninde ayrıca Amerikan kamuoyunun misyonerlik faaliyetlerine karşı mesafeli kesimlerine de hitap edecek argümanlara yer verildiğini görüyoruz. Dinî kimlikleri çatışma öznesi olarak tanımlayan kısmın hemen altında, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından talimatı verilen ziyaretin temel hedefinin “Amerikan çıkarlarının daha iyi korunması” olduğu vurgulanarak meselenin “dini dayanışma duyguları”nın ötesinde boyutlarının bulunduğu hissettirilmek istenmiştir. Akabinde de ABD’nin rolünü ve gücünü abartan propaganda mesajlarına sıra gelmektedir. Örneğin habere göre, Dr. Norton’un bölgeye zamanında varışı Bitlis-Van-Muş havalisindeki olayların barışçıl bir sona erişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, “hadiseler sırasında zarara uğramış hiçbir Amerikalının varlığı da bilinmemektedir”.

Haberin ikinci ve son kısmı, Norton’un raporunda zikretmekle beraber şüpheli bulunduğu da belirttiği rakamların mutlak hakikatlermiş gibi aktarılışıyla başlamaktadır: “Dr. Norton, Muş’un pratik anlamda Ermenilerin daimi dehşet içinde hissettikleri bir askeri kamp olduğunu söylemektedir. O, geçen yazki katliamlarda Sason vilayetinde 2771’i çocuk olmak üzere 5000 hayatın yitirildiğini tahmin etmektedir.” Ardından, Norton raporundaki Türk makamlarının acil sorunların çözümüne ilgili gayret ve başarılarını öven satırlar atlanarak dramatik bir ihtiyaçlar listesi kamuoyunun önüne konulmaktadır: “Muş’a akan binlerce mülteci, vilayet yetkililerinin yiyecek için kişi başına 1

20 McCarthy, Turan ve Taşkiran, *Sasun*.

sentlik tahsisat verdiği harap köylerine dönmeye zorlandılar. O, şu andaki meselenin Sason'un on bin ya da daha fazla sayıdaki yaşayan nüfusunun yetersiz güvenlik ve yiyeceğin sonuçlarından korunması için ne yapılacağı olduğunu söylüyor." Aşağıda gösterileceği gibi bu aktarımda Türkiye karşıtı büyük anlatı ile çelişki teşkil edebilecek rapordaki bilgiler özenle filtrelenmiştir. Ayrıca asgari gazetecilik standartlarına uymayacak şekilde, teyit edilmemiş bilgiler kesin doğru olarak sunulmakta ve kurgulanan "ezen Müslüman"- "ezilen Hristiyan" imajları işlevsel bir şekilde tahkim edilmektedir.

Haberin son kısmı, sırasıyla Amerikan kamuoyunun misyonerleri destekleyen ve desteklemeyen kesimlerine niçin Türkiye ve Ermeni meselesiyle ilgilenilmesi gerektiğini belirten mesajlar içermektedir: "O, Amerikan okulları ve kurumlarından bahsediyor ve misyonerlerin çok prestijli olduklarını ifade ediyor. Konsolos şunu söylüyor; vatandaşların hayırseverliğinin, iç vilayetlerde Ermenilerin ve diğer sınıfların ahlaki ve entelektüel refahının ilerletilmesi hususunda diğer milletlerin toplamının faaliyetlerinden daha fazlasını başarmış olması, dikkat çeken bir hakikattir. Nisbeten küçük bir grup teşkil eden Amerikalı çalışanlar övülüyor. O, göç dalgasının neredeyse sadece Amerika'ya yöneldiğini ve karışıklık içindeki bölgelerde çıkarlara sahip artan sayıda Amerikan vatandaşı olduğunu belirtiyor." Bu söylem içerisinde ABD'nin bölgedeki unsurları kurtarıcı özne pozisyonunda kurgulanırken aynı zamanda milli menfaatler açısından da meşrulaştırılarak, ortaya çıkabilecek ahlaki norm-ulusal çıkar ikilemi ortadan kaldırılmaktadır. Bunun yanı sıra bu anlatı, Osmanlı'nın Ermeni-Hristiyan tebasını ABD'li unsurlar tarafından kurtarılacak ya da terbiye edilecek bir kitle olarak nesneleştirmekte ve bir diğer hakim söylem olan "medenileştirme vazifesi" (*mission civilisatrice*) anlatısını sürdürmektedir.

3. Haberlerin Örttüklere: I. Norton Raporundaki Gerçek Detaylar

I. Sason isyanı üzerine bir araştırma yapan Robert Melson, Osmanlı Hristiyanlarının 19. yüzyıldaki isyanları sırasında hem Batı basınının hem de diplomatik mahfillerin sıkça kullandığı "katliam" nitelemesini uluslararası hukuka bakan yönüyle tarife çalışmıştır. Buna göre katliam; "önemli miktarda görece savunmasız insanın siyasi aktörler tarafından kasıtlı olarak öldürülmesidir".²¹ Aşağıda yapılacağı üzere, genel perspektifi itibariyle Ermeni isyancılara ve iddialarına sempatik yaklaşan Norton Raporu'nun aktardığı bilgi parçaları bu tanımın ışığında yan yana yerleştirildiklerinde, II. Sason İsyanı'nın Ermeni aktörlerinin yalnızca katlettikleri Müslümanlar açısından değil, hayatını kaybeden Ermeniler bakımından da sorumluluk taşıdıkları görülecektir.

21 Robert Melson, "A Theoretical Inquiry into the Armenian Massacres of 1894-1896", *Comparative Studies in Society and History* 3, C. 24 (1982), s.482.

Öncelikle, Norton Raporu'nda seyahatin ilk safhasından sonuna kadar aktarılanlar, askerlerin ve aşiret kuvvetlerinin yukarıdaki katliam tanımında vurgulanan “siyasi mak-satlarla savunmasız insanları öldürme” şeklindeki davranış kalıbı içinde olmadıklarını belgelemektedir. Söz konusu verilerden ilki ABD Konsolosu'nun seyahatinin Osmanlı makamları tarafından saklayacak şeyi olmayanlara özgü bir tavırla kolaylaştırılmasıdır. Bu durum, Norton'un satırlarına şöyle yansımıştır:

“...Derhal yola çıkmak üzere ayrılmak için hazırlıklarımı yaptım, (Türk) Genel Vali'den bütün yetkililere benim seyahatimi kolaylaştırmalarını ve talep edildiğinde korumalar tahsis etmele-rini bildiren özel bir yol tezkeresi yahut bir tavsiye mektubu istedim. Bu, ileri düzeyde yerine getirildi ve aynı zamanda majesteleri benim emrime süvari bir koruma tahsis etti. Burada şunu söylemeliyim, seyahatimin başlangıcından sonuna tüm güzergah boyunca devlet yetkililerinin değişmeyen bir nezaket ve kibarlığıyla karşılandım, seyahatin iyi ve konforlu geçmesi için mümkün olan herşey yapıldı.”²²

Nitekim Norton²³ 22 Haziran'da Muş'a vardığında kendisine bir koruma tahsis eden Vali Ferid Bey tarafından ziyaret de edilmiştir. Norton²⁴ burada Van'daki İngiliz Konsolosluğu görevlisi Yüzbaşı Tyrrell'le de buluşmuş ve vilayeteki yetkililerin sivil-lerin kurtarılması ve korunması için yürüttükleri faaliyetler hakkında bilgi almıştır.

Daha sonra çatışmalardan zarar gören bölgeleri gezen Norton, ABD basınındaki ha-berde kırılarak Türkiye aleyhtarı anlatıya uygun hale getirilen şu izlenimlerini kağıda döker:

“...Vilayet makamları tarafından acil ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirler derhal alındı. Tüm mağdurlara yiyecek temini için günlük bir sent tahsisat ayrıldı. Yakılmış evlerin tamiri için gerekli miktarın tespiti amacıyla bir komisyon tayin edildi. Komisyon, iki Hristiyan ve bir Müslümandan oluşuyordu. Komisyon gecikmeden çalışmalarına başladı. Her köy için tahsisat ayrıldı ve mutabık kalınmış tüm miktarı karşılayan bir meblağ tahsis edildi. Her ne kadar yiyecek tahsisatları yeterli olmasa da, şimdiki kadar en acil ihtiyaçların karşılanması hususundaki resmi çabalar övgüye değerdir.”²⁵

Norton ayrıca, Sason'da yakılanların taştan inşa edilmiş penceresiz evler olduğunu, civardaki malzemeye yapılıması mümkün çatılarla tamiratların tamamlandığını, bu

22 Thomas H. Norton, “Report of a tour of Investigation through the Vilayets of Bitlis and Van”, No. 136, American Consulate, Harput, Turkey, October 13, 1904. August 25, 1904 - October 22, 1904. MS Turkey: *Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Despatches From U.S. Consuls in Harput, Turkey, 1895-1906*. National Archives (United States), s.1.

23 Norton, “Report of a tour...”, s. 2.

24 Norton, “Report of a tour...”, s. 2.

25 Norton, “Report of a tour...”, s. 10.

sebeple kıştan önce barınma sorununun çözüleceğini söylemektedir.²⁶ Görüldüğü gibi, The Washington Post, The San Fransisco Call ve diğerlerinde okuyucuları teyakkuza geçirecek biçimde kullanılan spot ifadelerin Norton Raporu'ndan cımbızlandığı paragraflar aslında sivilleri korumak için seferber olan Türk yetkililerin takdirle anıldığı kısımlardır.

Norton Raporu'nu haber metniyle yan yana koyduğumuzda, çatışmalar esnasında hayatını kaybedenlerle ilgili miktarın da aynı çarpık mercekle kamuoyuna aktarıldığını anlıyoruz. Zira Norton²⁷ 1904 hadiselerinde ölenler hususunda 5000 rakamını telaffuz ederken aslında gerçek sayının çok daha az olduğunu farkettiğini de kayda geçirmektedir: "...Yüzbaşı Tyrrell onu (ölü sayısını) ciddi miktarda daha az aktarabilir ve benden çok daha uzun bir müddet boyunca sahada olduğu için onun görüşü doğru kabul edilmeyi hak etmektedir..." Nitekim İngiliz Hükümeti'nin emrinde Ermenileri gözetmekle görevli olan Tyrrell, çatışmalarda hayatını kaybedenler olsa da köylerde katliam yaşanmadığını, Ermeni çeteleriyle birlikte dağlık araziye çıkanların zarar gördüğünü belirtmekte, ölü sayısını da 900 olarak tahmin etmektedir.²⁸

Buraya kadar aktarılanlar Osmanlı Devleti ve Müslüman aşiret unsurlarına Melson'un yukarıdaki "katliam" tanımında yer alan "siyasi kasıtle öldürme" ithamının yapılamayacağını açıkça gösteriyor. Acaba Norton'a göre çatışmanın diğer tarafının vaziyeti neydi? Ermeniler, ilgili tanımda ifade edildiği şekliyle, "görece korumasız bir nüfus"tan mı ibaretti? Amerikan Konsolosu'nun o dönemde basından gizli tutulan satırlarında bu sorular üç basamaklı bir cevaba kavuşmaktadır. Bölgede uluslararası desteğe sahip iyi silahlanmış ve eğitilmiş Ermeni çeteleri, askerlere, Müslüman nüfusa ve kendilerini desteklemeyen Ermenilere saldırmaktadır. Doğrudan çetelerin içinde yer almayan Ermeni sivillerin önemli bölümü de silahlıdır ve isyanı desteklemektedir. Ermeni çetelerin hedefi devletin ve Müslüman nüfusun saldırılarla tahrik edilmesi, bu sayede geniş çaplı çatışmaların çıkması, ardından da "katliam" haberleri eşliğinde büyük devletlerin Ermeniler lehine bölgeye müdahalelerinin teminidir. Nitekim Ermeni çeteleri sadece II. Sason isyanında değil, öteden beri tedhiş vasıtasıyla ayaklanma çıkarmak için çeşitli stratejilere başvurmuşlardır.²⁹

26 Norton, "Report of a tour...", s. 12-13.

27 Norton, "Report of a tour...", s. 9.

28 H. N. Brailsford, "The Armenian Blue-Book," *The Speaker: The Liberal Review*, (Oct 22, 1904), s.79.

29 Yunus Özger, "Ermeni Ayaklanmalarında Fedailerin Uyguladığı Stratejiler," *Ermeni Araştırmaları* No.31 (2008), ss.53-68.

Bu üç basamağı Norton'un kaleminden okuyalım. Amerikan konsolosu, kendi kafilesini de Bitlis civarında takip eden silahlı Ermeni isyancıların askerlerle çatışıp Van şehir merkezine çekildiklerini aktarmaktadır.³⁰ Çeteler başka yerlerde de karşılırlarına çıkmıştır: “Muş'taki ikametim boyunca küçük, ancak aktif ve gözüpük bir isyancı çetesi kırsalda sürekli hareket halindeydi... ...Askerler bunları yakalayamıyor gözüküyordu...”³¹

Norton'un Sason hakkındaki gözlemleri, Ermeni isyanının askeri gücünü ve sivil-muharip ayrımını zorlaştıran sebepleri kayda geçirmektedir:

“Geçen dört yılda küçük isyancı çeteler ana karargahlarını Sason vilayetinde kurdular ve otorite tesis etmek için az ya da çok meydan okudular. Geçtiğimiz yıl boyunca, düzenli liderlerin emrinde, örgütlü ve iyi silahlanmış isyancıların sayısı yüze ulaştı. Bunlara 200-300 silahlı Sasonlu eklendi ve genel olarak bölgedeki her yetişkin erkek, fırsat olduğunda potansiyel isyancıydı. Geçen kış bu devrimcilerin talep ve şartları aşikâr oldu. Osmanlı hükümeti de, bu hareketin kuvvet kullanılarak tamamen ezilmesi gerektiğine karar verdi.”³²

Bitlis ve Van'da da benzer bir durum söz konusudur: “Bitlis civarındaki köylerde devrimci hareketin pek çok taraftarı vardır...”³³ Norton'un³⁴ gözlemlerine göre, Van şehir merkezinde silahlı Ermeni çeteleri mevcuttur ve bunlar şehirli Ermeni nüfusun önemli kısmı tarafından ya aktif sempatiyle karşılanmakta yahut da doğrudan işbirliğiyle desteklenmektedir. “...Van'daki Ermenilerin çoğu silahlıdır, örgütlüdür ve kendi karargahlarına sahiptir... ...Aynı zamanda pek çok noktada, devrimci örgütlenme idare, vergilendirme vb hususlarda resmi otoritelere pratik açıdan üstün vaziyettedir.”³⁵

Norton,³⁶ Ermeni nüfusun silahlı çetelere verdiği aktif desteğin gerilla savaşına karşı koymanın zahmetleriyle birleşerek ordunun işini zorlaştırdığını vurgulamaktadır. Her an saldırıya uğrama tehdidi altındaki askerler, sivil-militan ayrımı yaparken sıkıntı ile karşılaşacaktır: “...Her Ermeni ailesinin gönüllü ya da gönülsüz olarak (genellikle ilki) fedailerin ya da devrimcilerin suç ortağı olmaları ve askerlerin, isyancıların keskin nişancı ve pusucu özelliklerinden kaynaklanan haklı derin endişeleri sebebiyle komutanlarının yaşadığı zorluklar artmaktadır.”

30 Norton, “Report of a tour...”, s. 3.

31 Norton, “Report of a tour...”, s. 7.

32 Norton, “Report of a tour...”, s. 8.

33 Norton, “Report of a tour...”, s. 14.

34 Norton, “Report of a tour...”, s. 22.

35 Norton, “Report of a tour...”, s. 23.

36 Norton, “Report of a tour...”, s. 20.

Zorluk yaşıyan bir başka kesim de Ermeni çeteleri destelemek istemeyen Ermenilerdir. Bunlar isyancıların baskı ve saldırıları altındaydılar: “...Tüm hali vakti yerinde Ermenilerin (isyancılara) mümkün olduğunca yardım etmeleri zorunlu tutulmakta, katkı sağlamanın reddedildiği durumlarda tehditler ve gerçek cezalandırmalar devreye girmektedir. Van’dan ayrılışından kısa bir müddet sonra ‘dava’ya katkıda bulunmayı reddeden ileri gelen bir Protestanın evi yakılmaya çalışıldı...”³⁷ Farklı Ermeni grupların isyancıların hedefi haline geldiği hadiseler dönemin başka kaynaklarından teyit edildiği gibi I. Sason İsyanı hususunda misyoner Cyrus Hamlin’in anlattıkları ile uyumludur.³⁸

Norton raporunda, bu şartlar altındaki yerleşim yerlerinde çatışmaların nasıl gerçekleştiğiyle ilgili örnekler verilmektedir. 22 ve 29 Temmuz’da ve 9 Ağustos’taki hadiselere dair aktarılanların tamamı aynı silsile içinde gerçekleşmiştir. Önce komitacılar, Ermeni köylerine girip bayrak çekmişler, yahut askerlere ve Müslüman nüfusa saldırmışlar, ardından da aşiret unsurları ve/veya ordu birlikleri isyancılara müdahale etmiş, çatışmalarda devlet güçleri çetelerden fazla kayıp vermiştir. Daha sonra isyancılar kaçmış ve diğer hadiseler yaşanmıştır.³⁹ Mağduriyetleri bu tablonun ürettiğini gören Norton, Ermeni çetelerin isyan gerekçeleri arasında saydıkları ekonomik ve sosyal zorluklarda bizzat komitacıların faaliyetlerinin de rol oynadığına işaret etmektedir. Örneğin Muş’ta önce “...silahlı isyancı çetelerin ortaya çıkışı ve ardından komşu Sason dağlarındaki askeri hareketler...” günlük hayatın akışını değiştirmiştir.⁴⁰

Yaygın tedhiş faaliyetleriyle hedeflerine ulaşabileceklerini düşünen Taşnak çeteleri Norton’a gezisi esnasında taleplerini de iletmışlerdir. Kendilerini “Devrimci İttifak ve Sason Merkez Komitesi” şefleri olarak takdim eden Antranik ve Kevork’un listesindeki en dikkat çekici husus, Ermenilere ait saydıkları altı vilayetin (Van, Bitlis, Sivas, Erzurum, Mamurat’ü-l Aziz, Diyarbakır) tek bir idare altında birleştirilip başına da Hristiyan bir vali atanması isteğidir. Norton, raporunda⁴¹ kendilerine karşı duyduğu tüm sempatiye rağmen, Ermenilerin bu vilayetlerde Müslüman nüfusa göre azınlık teşkil ettiklerini belirtmek ihtiyacını hissetmektedir.

37 Norton, “Report of a tour...”, s. 19.

38 “The Sassoun Massacre, Proof of the Assertion that Armenian Revolutionists Caused It”, *New York Times*, (23 Ağustos 1895).; Nihat Çelik, *XIX. Yüzyılda...*, s. 128-129.

39 Norton, “Report of a tour...”, s. 20-21.

40 Norton, “Report of a tour...”, s. 6.

41 Norton, “Report of a tour...”, s. 16-17.

Ermeni çeteleri 1800'lerin sonundan beri Balkanlardaki asilerin tedhiş usullerini benimsemişlerdi. Müslüman nüfusu kıskırtıp mevcut Türkiye ve Müslüman aleyhtarı büyük anlatının imkanlarından faydalanarak, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne kendilerini desteklemek üzere müdahalesini sağlamak niyetindeydiler.⁴² Çünkü "Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan Avrupa'nın gücüyle özgürlüklerini kazandığı gibi, Hristiyan Avrupa Ermenilerin acılarına da bigâne kalamazdı."⁴³ Bu bağlamda raporun bir başka önemli kısmı, Norton'un isyancı liderlerle söz konusu temasları hakkında aşağıdaki satırlarda aktardıklarıdır. ABD Konsolosu⁴⁴ Ermeni çetelerinin ileri gelenlerine düzenli ordu karşısında ellerindeki kuvvetle başarı sağlayamayacaklarını, öyleyse hedeflerinin ne olduğunu sormuş ve şu cevabı almıştır:

"...Bu soruya cevap olarak dürtüşte şunu ileri sürdüler; kargaşa halini sürdürüp gerilla taticlelerini uygulamaya devam ederek askerleri ve Müslüman nüfusu vahşiliği ve katliamları yenilemek için kıskırtmak. Böylece Avrupalı güçler doğal insanîyetin gerekleriyle icap eden reformların hayata geçirilmesinde ısrarcı olmaya zorlanacaklar. Aynı analogi ya da mazeret Makedonyalı isyancılar tarafından da öne sürülmektedir. Bu(radaki örnek), daha çok soğuk kanlıdır ve bu rapora eşlik eden değişik dökümanlarda fazlasıyla açık görüldüğü gibi, bu (planın) uygulanması binlerce talihîsiz kadın ve çocukla ilgilidir ve ilgili olmaya devam edebilir."

Zira Ermeniler, "...Yunanistan, Girit, Tuna vilayetleri, Lübnan vilayeti vb yerlerdeki isyanların ve müteakip Avrupa müdahaleleriyle gelen başarı"nın farkındaydılar.

Rapordaki ifadelerin ışığında Melson'un "katliam" tanımına tekrar dönersek, ABD basınındaki haberlerin Ermeni isyanıyla ilgili gerçekleri nasıl ters-yüz ettiğini bir kez daha müşahade edebiliriz. Norton'un verdiği bilgiler, Ermeni cephesinde "görece savunmasız bir nüfus"tan ziyade silahlı, örgütlü, kitleleşmiş ve siyasi hedefleri için adına bayrak açtıkları kimliğin mensuplarının da öldürülmesini ve hasımlarına öldürtülmesini doğal sayan bir iradenin varlığını gösteriyor. Bu sebeple, "katliam" tanımındaki "siyasi kasıt"ın adresi olarak karşımıza uluslararası kamuoyundan beklentileri doğrultusunda hareket eden Taşnaklar çıkmaktadır.

Nitekim Norton bu hususa, yani Ermeni komitacıların dış bağlantılarına da raporun değişik yerlerinde özellikle dikkat çekmektedir. İsyân hareketi Avrupa ve Rusya'daki Ermeni kolonileri tarafından finanse edilmekte ve yönlendirilmektedir. Rus ve Ermeni çeteleri sınırı geçerek baskınlar yapmaktadır. Rusya menşeli silahlar, mühimmat ve el

42 McCarthy, Turan ve Taşkıran, *Sasun*, s. 20.

43 Antranig Chalabian (1994), *Revolutionary Figures*. (USA, 1994).

44 Norton, "Report of a tour...", s. 24.

bombaları İnan üzerinden gelmektedir.⁴⁵ Ancak Norton'a göre, isyanın motivasyon kaynakları arasında Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bölgedeki Amerikan okulları Ermenilerin mevcut şartlardan hoşnutsuzluk duymalarında önemli bir rol oynamaktadır: "Bu, ulusal uyanışta tek olmasa bile kesinlikle başlıca faktördür."⁴⁶ Ermenilerin Amerikan yardım faaliyetlerinden çok memnun olduklarını, ABD'yi hayırsever bir dünya gücü gibi gördüklerini söyleyen Norton,⁴⁷ ilgili kısmın sonuna şu notu düşmektedir: "Amerikan müdahalesi umuduna sınımsız yapılmış vaziyetler." Bu satırlar, The Washington Post, The San Fransisco Call ve diğer gazetelerde müştereken yayınlanan haberdeki misyonerlere yapılan övgünün ve "Amerikan çıkarları" vurgusunun gerekçesini de izah etmektedir. Elbette on beş yıl sonra gündeme gelecek Amerikan Mandası tartışmalarının "önsözünü" arayanlara da anlamlı bir ipucu sunmaktadır.

Sonuç

Bu makalede Norton Raporu ve gazete haberlerinin mukayesesi üzerinden yapmış olduğumuz yapışöküm çabası, Osmanlı arşiv belgeleri ile desteklendiğinde tarafgirliğin boyutları daha da berraklaşmaktadır. Örneğin Bitlis Valiliğinin 8 Eylül 1903 tarihinde gönderdiği şifreli bir telgraf Ermeni eşkiyanın Ermeni ahaliyle ittifak yaptığını tespit etmekle birlikte sivillere karşı herhangi bir askeri önlem öngörmezken, teslim olan eli silahlıların affedilmesini ve isyancıların yanlarında dolaştırdıkları kadın ve çocuklara zarar gelmemesi gerektiğini bildirmektedir.⁴⁸ Hatta Bitlis mülki idaresinin gelecekte ortaya çıkacak arızalardan ötürü ısrarlarına, Ermeni eşkiyanın jandarma ve hükümet görevlilerine saldırılarına rağmen Osmanlı'nın eli silahlı Ermeni çetelerinin üstüne hemen asker sevk etmediği görülmektedir.⁴⁹ Yine Osmanlı arşiv belgelerinden edindiğimiz malumata göre Ermeni komite mensuplarının ev yakma, Müslüman sivillere "vahşice" katliam yapma, Müslüman ahalinin mallarına el koyma, Ermeni ahaliyi zorla silah altına alma gibi cürümlerine rağmen Osmanlı idaresi, Müslüman ve Hristiyan ahalinin birbirine girmesini engelleme, askeri harekettan sonra genel af ilan etme, Ermenileri ovalık bölgelerde iskan etme, bölge için vergilendirmede ve idari yapıda reform gibi tedbirler öngörmüş ve isyanı öncelikle nasihat heyetleri ve din adamları aracılığıyla kansız

45 Norton, "Report of a tour...", s. 18.

46 Norton, "Report of a tour...", s. 18.

47 Norton, "Report of a tour...", s. 25.

48 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları Cilt III*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, s. 101-105.

49 *Osmanlı Belgelerinde...*, s. 106-110.

bastırma yoluna gitmiştir.⁵⁰ Ancak ABD basını bu hususları dikkate almadığı gibi Harput Konsolosu'nun raporunun tahrifine dayanan, Türkiye karşıtı büyük anlatıyla uyumlu bir tarafgirlik örneği sunmuştur.

ABD basınına yön verenler, toplumlarının muhayyilesindeki Türk karşıtı imaj ile tutarlı bir anlatının devam ettirilmesini sağlamak adına rapordaki çeşitli noktaları es geçmiştir. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nin konsolosun ziyaretini kolaylaştırması ve yetkililerin son derece nazik tavırlarıdır. Bu noktanın kamuoyuna sunulması yaratılan olumsuz imajın dışına çıkan ve isnat edilen suçlar konusunda özgüven sergileyen bir Osmanlı görüntüsü verecektir. Basında ayrıca, Osmanlı Devleti'nin aldığı insani tedbirler ve oluşturulan komisyonlarda Hristiyanların görev alması gibi konsolosun raporunda övgüyle söz ettiği hususlar da gölgelenmiştir. Böylelikle, Türklerden göstermesi beklenmeyen (hatta istenmeyen) medeni tavırların oryantalist büyük anlatı ile tenakuz oluşturması engellenmiştir. Ve son olarak, belki de mercek dışında tutulan en kritik husus Ermeni tedhişi, tedhişin boyutu ve Ermeni ahalinin işbirliği noktalarıdır. Norton raporunda bu konulardan bahsedilse de ABD gazetelerinde bu mühim “detayın” görülmesi tercih edilmiştir. Çünkü ortaya konulacak Ermeni tedhişi zihinlerde kurulan neden-sonuç ilişkisini ters yüz edecektir. Osmanlı Devleti'nin müdahaleleri herhangi bir devletin kamu düzenini temin etmek için aldığı önlemler gibi görünebilecek, ve daha da önemlisi, “saldırgan” olarak algılanan taraf değişecektir.

Batı basını Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı boyunca maruz kaldığı diplomatik ve fiili uluslararası müdahalelerin kamuoyu nezdindeki gerekçelendirilme süreçlerinde başvurulan en etkin araçlar arasındaydı. Avrupa ve ABD gazetelerinde Hristiyan unsurların isyanları sırasında meydana gelen hadiselerin tasvirine dair haber kalıplarının ve kavram/itham dağarcığının farklı örnekler için pek az değişiklikle kullanıldığı bilinmektedir. Bu haberler, Türk/Müslüman/Osmanlı karşıtı egemen büyük anlatının basın-yayımdaki ayağını oluşturarak, batılı devletlerin yapacakları dış müdahalelere söylemsel zemin hazırlamışlardır. Makalemizde II. Sason İsyanı'nın haberleştirilme biçimi ABD basınında yer almış dikkat çekici bir örnek üzerinden incelenmiştir. Harput'taki ABD Konsolosu Thomas H. Norton tarafından 1904'te hazırlanan raporun hem içeriği hem de bu raporu konu alan haberin şekil ve muhtevası yakın tarihimizin yorumlanması hususunda zamanını aşan aydınlatıcı özelliklere sahiptir. Norton Raporu'nun Ermeni isyancılara sempatiyle bakan perspektifi 20. yüzyılın başındaki ABD diplomatik pozisyonunu yansıtmaktadır. Ancak raporun detaylarında yer alan bilgiler Türkiye'ye yönelik yüz

50 *Osmanlı Belgelerinde...*, s. 113-144.

yıldır devam eden ithamların arka planına ışık tutması bakımından değerlidir. Norton Raporu'nun farklı Amerikan gazetelerinde ortak metin halinde yayınlanması dönemin Washington'undaki basın-dış politikası ilişkilerinin az araştırılmış ilginç yönleri olduğunu da göstermektedir. Raporun orjinal metniyle haber arasındaki muazzam farklılıklar ise kitlelerin hakikatle mesafesinin çarpık mercekler aracılığıyla nasıl açılabilmiş olduğunu asırlık bir hikaye üzerinden tekrar hatırlatmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Araştırma Eserler

- Balkin, Jack M. "Deconstruction", içinde, Dennis M. Patterson, *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Blackwell, 1996.
- Barton, James L. *Daybreak in Turkey*. New York: The Pilgrim Press, 1908.
- Brailsford, H. N. "The Armenian Blue-Book." *The Speaker: The Liberal Review*, Oct 22, (1904): 79.
- Chalabian, Antranig. *Revolutionary Figures*. USA, 1994.
- Çelik, Nihat. "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Sason Ermenileri ve Sason Ermeni İsyancıları." Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2016.
- Doğan, Hamdi. "Sason Ermeni İsyancıları." Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, 2000.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Ermeniler'in Suriye'ye Nakli: Sürgün mü? Soykırım mı?*. Ankara: ATO Yayınları, 2004.
- Köse, İsmail. "Ermeni İsyancılarının Amerikan Gazetelerindeki Yansımaları." *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19.Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu*. (2016): 745-766.
- Mazzei, Lisa A. "A Deconstructive Methodology", *Counterpoints*, Cilt 318 (2007): 13-26.
- Melson, Robert. "A Theoretical Inquiry into the Armenian Massacres of 1894-1896." *Comparative Studies in Society and History* 3, Cilt 24 (1982): 481-509.
- McCarthy, Justin, Ömer Turan ve Cemalettin Taşkiran. *Sasun: The History of an 1890s Armenian Revolt*. University of Utah Press, 2014.

- Norton, Thomas H. “Report of a tour of Investigation through the Vilayets of Bitlis and Van”, No. 136, American Consulate, Harput, Turkey, October 13, 1904. August 25, 1904 - October 22, 1904. *MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Despatches From U.S. Consuls in Harput, Turkey, 1895-1906*. National Archives (United States).
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları Cilt III*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008
- Öney, Celal. “Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanının Amerika’da Propaganda Aracı Olarak Kullanılması.” *Batman University Journal of Life Sciences* 1, Cilt 1 (2012): 207-224.
- Özger, Yunus. “Ermeni Ayaklanmalarında Fedailerin Uyguladığı Stratejiler.” *Ermeni Araştırmaları* 31 (2008): 53-68.
- Rodogno, Davide. *Against Massacre: Humanitarian Interventions In The Ottoman Empire, 1815–1914, The Emergence of a European Concept and International Practice*. Princeton University Press, 2012.
- Sarıay, Yusuf. *24 Nisan 1915’de Ne Oldu?*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2012.
- Tekin, Beyza C. *Representations and Othering in Discourse: The Construction of Turkey in the EU Context*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010.
- Tiryakioğlu, Neval O. “*The Western Image of Turks from the Middle Ages to the 21st Century: The Myth of ‘Terrible Turk’ and ‘Lustful Turk’*.” Doktora Tezi, Nottingham Trent University, 2015.
- Uras, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları, 1987.
- Van Dijk, Teun A. *News as Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988.
- Yanık, Hayrullah. “Yapısöküm Üzerine Birkaç Not.” *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 1, No 2 (2016): 91-98.
- Yüksel, Mevlüt. “Erzurum, Bitlis ve Mamuretülaziz Vilayetlerindeki Ermeni İsyancıları.” *Ermeni Araştırmaları* 42 (2012): 165-194.

2. Süreli Yayınlar

- “Consul Tells of Massacres”, *The San Fransisco Call*, Ocak 23, 1905
- “Slain by the Kurds”, *The Washington Post*, Ocak 23, 1905.
- “The Sassoun Massacre, Proof of the Assertion that Armenian Revolutionists Caused It”, *New York Times*, Ağustos 23, 1895.

The Washington Post.

WASHINGTON: MONDAY, JANUARY 23, 1905.—TWELVE PAGES.

hear their stacked rifles or marching liberty and justice. Cavalrymen on veiled horses are patrolling the long boulevards. No further firing has been heard, and no more reports of collisions, save those received.

A reversal of riding is not expected until late in the morning, if at all to-day, if the military, thoroughly wearied by yesterday's events, will be inclined to wait until the military precautions have somewhat relaxed. It is impossible even now to estimate at all clearly the casualties of the day. The exact number of deaths probably never will be known. No Americans were injured.

CARNAGE IN STREETS.

Low Troops Swept Riots Away from Palace Square.

St. Petersburg, Jan. 22.—The most harrowing scenes of the day occurred around the Palace Square. This enormous space back of the Winter Palace is surrounded by avenues fronting the administrative and of a vast semicircular building containing the offices of the general staff, the ministry of finance, and the foreign office. In the center of the block is out in arched gateway entrance by a "rouse quadrangle." The gateway serves as an entrance to the Grand Mirohok, one of the most fashionable streets of the city, which crosses the Nevski prospect. Beyond the semicircular building is a wide space leading to the Media Canal, and beyond that stands an enormous square building, the headquarters of the St. Petersburg military district. From hence Grand Duke Vladimir had issued orders for the whole military preparation, directing the day's operations. In

TSAR NICHOLAS II.

SLAIN BY THE KURDS

American Consul Reports on Massacres in Turkey.

5,000 VICTIMS IN LASSUN

Survivors Suffer for Want of Food and Protection.

Disturbances of Last Summer in Vilayets of Bitlis and Van Were Accompanied by Frightful Atrocities, According to Dr. Norton, of Harput—American Missionaries in Good Repute and None Was Injured—Present Situation.

The State Department has made public portions of an important report recently made by Dr. Thomas H. Norton, American consul at Harput, Turkey, on the results of a tour of investigation made by him, under instructions from the department, through the vilayets of Bitlis and Van, which were the scenes during

SLAIN BY THE KURDS

American Consul Reports on Massacres in Turkey.

5,000 VICTIMS IN LASSUN

Survivors Suffer for Want of Food and Protection.

Disturbances of Last Summer in Vilayets of Bitlis and Van Were Accompanied by Frightful Atrocities, According to Dr. Norton, of Harput—American Missionaries in Good Repute and None Was Injured—Present Situation.

The State Department has made public portions of an important report recently made by Dr. Thomas H. Norton, American consul at Harput, Turkey, on the results of a tour of investigation made by him, under instructions from the department, through the vilayets of Bitlis and Van, which were the scenes during several months last summer of repeated attacks upon and massacres of Armenian Christians by the Kurds and other elements of the Moslem population. These disturbances, attended by frightful atrocities and savage cruelty, resulted in death, suffering, and destitution.

The principal object of the visit was for the better protection of American interests there, and the timely arrival of Dr. Norton, it is stated, contributed to a peaceful termination. "No Americans were known to have been injured. Dr. Norton says Mush is practically an armed camp, where Armenians are in constant terror.

Suffering Among Survivors.

He estimates that in the Sassun district 6,000 lives were lost in last summer's massacres, including 2,771 children. Several thousand refugees who fled to Mush were forced to return to their ruined villages, where the vilayet authorities made an allowance of one cent a day per capita for food. The question for a moment, he says, is what is to be done to save the surviving population of Sassun, numbering 20,000 or more, from the results of insufficient protection and insufficient food.

Prestige of Americans.

He speaks of the American schools and institutions, and says the missionaries have much prestige. One salient fact, says the consul, is that the benevolence of citizens of the United States has accomplished more than the efforts of other nations combined in advancing the material, intellectual, and moral welfare of the Armenians and other classes in the interior provinces. Tribute is paid to the comparatively small group of American workers. He says the tide of emigration is directed almost exclusively to America, and that there is an increasing number of American citizens who have interests in the disturbed regions.

Ek2

**CONSUL TELLS
OF MASSACRES**

**Dr. Norton Says That Five
Thousand Armenians Were
Slain During the Summer**

TOURS THE DISTRICT

**Pays a Tribute to the Work
Done by the Americans
in the Affected Region**

WASHINGTON, Jan. 22.—The State Department has made public portions of an important report recently made by Thomas H. Norton, American Consul at Harput, Turkey, on the results of a tour of investigation made by him, under instructions from the department, through the vilayets of Bitlis and Van, which were the scenes during several months last summer of repeated attacks upon and massacres of Armenian Christians by the Kurds and other elements of the Moslem population. These disturbances, attended by frightful atrocities and savage cruelty, resulted in death, suffering and destitution.

The principal object of the visit was for the better protection of American interests there and the timely arrival of Dr. Norton, it is said, contributed to a peaceful termination. No Americans were known to have been injured.

Dr. Norton says Mush is practically an armed camp, where Armenians are in constant terror. He estimates in the Sassun district that 5000 lives were lost in last summer's massacres, including 2771 children. Several thousand refugees, who fled to Mush, were forced to return to their ruined villages, where the vilayet authorities made an allowance of 1 cent per capita for food. The question of the moment, he says, is what is to be done to save the surviving population of Sassun, numbering 10,000 or more, from the results of insufficient protection and insufficient food.

He speaks of the American schools and institutions, and says the missionaries have much prestige. One salient fact, says the Consul, is that the benevolence of the citizens has accomplished more than the efforts of other nations combined in advancing the moral and intellectual welfare of the Armenians and other classes in the interior provinces. Tribute is paid to the comparatively small group of American workers. He says the tide of emigration is directed almost exclusively to America, and that there is an increasing number of American citizens who have interests in the disturbed regions.

Ek 3

Long

AMERICAN CONSULATE,
HARPUT, TURKEY.
October 13, 1904.

No. 136

ASSISTANT SECRETARY,
JAN 18 1905

Mr. Thomas H. Norton,
To the Department of State,

*To Gen R. Witt
Jan 26/05*

Subject:-
Report of a tour of Investigation through
the Vilayets of Bitlis and Van.

Abstract of Contents:-
A complete and connected report of a journey through
the disturbed vilayets of Bitlis and Van, July 16-September
24, 1904, with a resume of recent occurrences there, a state-
ment of the general condition of the Armenian revolutionary
movement, a review of American interests in the disturbed re-
gions, and a few suggestions relative to their protection;
accompanied by an extensive series of statements and reports
from individuals and communities.

CHIEF CLERK
NOV 14 1904
Department of State

